

Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

WWW.LU.LV/VDKKOMISIJA

ZIŅAS

Sākums > Ziņas

Bēgšana no PSRS: čeka, ziņotāji un palicēju represēšana Liepājas zvejnieku traļu krimināllietās - publicēta Jāņa Ķerusa analīze

VDK zinātniskās izpētes komisija
31.01.2016

Bēgšana no PSRS okupētās Latvijas bija viens no pretošanās padomju totalitārajam režīmam veidiem. LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija publicē VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa, vadošā pētnieka Dr. hist. Jāņa Ķerusa apskatu "Bēgšana zvejnieku traleru no Liepājas kolhoza "Boļševiks" (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija", kurā nosaukti ne vien čekistu un ziņotāju vārdi, bet arī analizēti bēgļu rīcības motīvi, kā arī padomju iestāžu sistēmai raksturīgā savstarpējā paranoja, aizdomīgums un izrēķināšanās, bēdot aizkavēt okupētās Latvijas pilsoņu mēģinājumus izkļūt no "sociālisma cietokšņa", kas noveda, piemēram, pie nāves pēc čekas pratināšanām vai mātes notiesāšanas uz 25 gadiem cietumā par ēdiena sagatavošanu saviem bērniem kā "dzimtenes nodevību".

Kopš 1953. gada, kā liecina čekas krimināllietas, zināmi trīsdesmit personu sekmīgas bēgšanas no Latvijas gadījumi, vismaz trīs no šiem bēgļiem vēlāk atgriezās Latvijā. No šiem veiksmīgas bēgšanas gadījumiem astoņas personas attiecās uz Niču bēgšanu 1953. gada ziemā un traleru RB-49 bēgšanu 1957. gada vasarā. Pēc tam bēgšana notikusi galvenokārt individuāli vai nelielās grupās. Trīs bēgšanas gadījumi no Liepājas zvejnieku kolhoza (toreizējā terminoloģijā – arteļa) bija vienīgie zināmie sekmīgie zvejnieku traleru bēgšanas gadījumi no Latvijas. 1965. gadā no zvejas kuģa aizbēga Valdis Svarāns un Jānis Tēbergs. Neveiksmīgi bija divdesmit personu dažāda veida bēgšanas mēģinājumi uz Zviedriju, par ko ierosinātas krimināllietas.

Bēgšana no PSRS skaitījās viens no lielākajiem un smagāk sodāmajiem pretvalstiskajiem noziegumiem. PSRS Centrālā izpildu komiteja 1934. gada 8. jūnija lēmumā papildināja pretvalstiskā nozieguma jēdzienu. Saskaņā ar šo lēmumu Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksu papildināja ar 58.1a – 58.1g pantiem, kuri kļuva par politisko represiju pamatu.[1] KPFSR 58.1a pants paredzēja, ka bēgšana no PSRS ir spiegošana un valsts noslēpuma izpaušana pielīdzināms noziegums, un tas ir sodāms ar nāvi.[2]

Divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados iedzīvotāju gatavība riskēt ar izkļūšanu no PSRS bija lielāka nekā vēlāk, kad totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma spaidi kļuva vajīgāki. Būtisku lomu divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados spēlēja arī tas, ka daudzi vēl atcerējās savus tuvākos un tālākos radus ārzemēs, nesēnā pagātnē bija Kurzemes zvejnieku masveida bēgšanas pieredze uz Zviedriju.

Apskatā Dr. hist. Jānis Ķeruss atspoguļo apstākļus, kādos zvejnieki kļuva par Valsts drošības ministrijas, vēlāk VDK slepeniem ārštata darbiniekiem: uz katra zvejas kuģa bija jābūt vienam stukačam - čekas sūdzētājam. Dokumenti sniedz ieskatu par avotiem, kas bijuši represīvu iestāžu rīcības pamatā, cik selektīvi izmantoti avoti notiesāšanai. Piemēram, apsūdzība, kas celta pret 1957. gada bēgšanas organizētāju pamatojās uz radnieka teikto par viņa pausto vēlmi bēgt uz Zviedriju 1945. gadā, kaut kad daudzi Kurzemes piekrastē to apsvēra.

Bēgšanas zvejas traļos apsprieda visaugstākajā okupētās Latvijas līmenī - VDM ministra vietnieks Fotijs Pešeonovs ziņoja par to LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam, to apsprieda LKP CK biroja sēdē, vienā no kurām VDM vadītājs Alfons Noviks šausminājās, ka par spīti tam, ka Liepājas ostā ir tik daudz struktūru, kas veic pretizlūkošanu, tomēr līdz 1952. gada vasarai nav bijis zināms fakts par zvejnieku un robežsargu brāļošanu. LKP CK biroja sēdē, kas notika pēc Niču un Kaira bēgšanas sacīti, ka saskaņā ar 1952. gada 24. jūnija LKP CK lēmumu pavisam no amatiem noņemti 150 cilvēki, no tiem zvejas arteļi „Boļševiks” – trīsdesmit, kolhozu vadība – deviņi, Liepājas motorizētajā zvejniecības stacijā – septiņi. Izteica rājienu arī augsti stāvošiem padomju elites funkcionāriem kā Vija Lāča brālēns, agrākajam PSRS izlūkdienestu aģentam Latvijas Republikā, LPSR zivju rūpniecības ministra vietiekam Elmārs Briedis, bijušajam 4. Saeimas deputātam, LPSR Zvejnieku kolhozu savienības valdes priekšsēdētājam Fricim Briedim, savukārt pēc vairāku reižu nakts pratināšanas čekā kolhoza priekšsēdētājs Andrejs Lanka mira ar infarktu, savukārt zvejas traļu komandas locekļi tika apsūdzēti par "dzimtenes nodevību". Kriminālkodeksa 58.12 pantā minēto neziņošanu, lai būtu vieglāk notiesāt inkriminēja pat arī par tādas "pretpadomju literatūras" kā kalendārs Latviešu gada grāmata 1944. gadam, žurnāls namamāte Mana māja (Nr. 3, 1942) un pirms Otrā pasaules kara Latvijā iznākušā bērnu žurnāls Cīrulīti glabāšanu. Ģimenes locekļiem piespriesti 10 un 25 gadi cietumā, kur krimināllietu apsūdzības slēdzienā redzams, viņu notiesāšanas pamats bijusi neziņošana, turklāt visiem ģimenes locekļiem inkriminēta raidījuma Amerikas Balsis klausīšanās, arī atbildība noteikta vēl arī par to, ka mājās atrastas "buržuāziskās Latvijas" un vācu laikā iznākušās grāmatas. Papildus dažus radus notiesāja par dienēšanu leģionā, kopā piespriežot divdesmit piecus gadus cietumā.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis Dr. hist. Jānis Ķeruss. Kristīnes Jarinovskas foto.

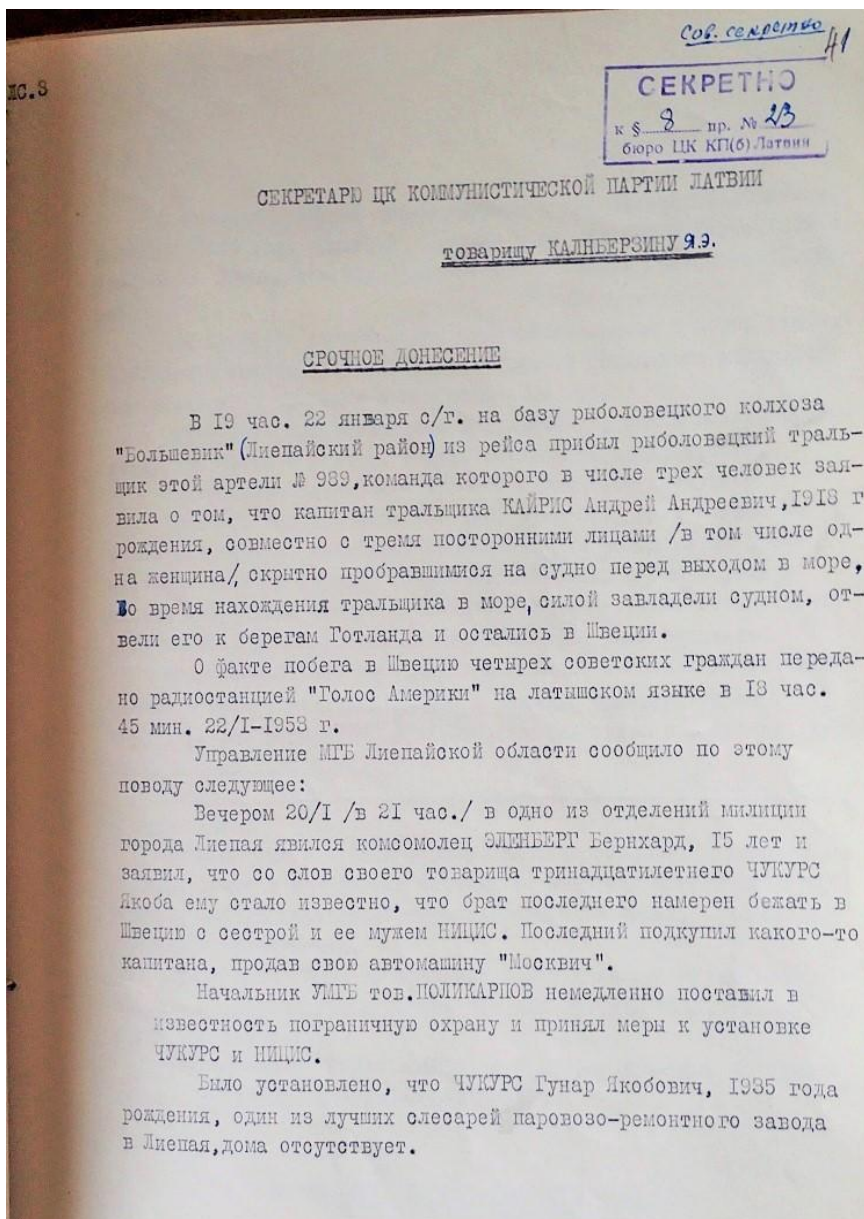
Bēgļu māti notiesāja uz 25 gadiem cietumā par to, ka viņa saviem bērniem Latvijā bija sagatavoja ēdienu.

Apskatā atspoguļots, kuri zvejnieki, saskaņā ar LKP CK biroja materiāliem, šajās lietās bija esošie un bijušie čekas aģenti, arī apstākļi kā pēc tam, kad PSRS vēstniecības Zviedrijā latviešu "kultūras atašeja", VDK štata darbinieka Leonīdam Rimjanim bija izdevies panākt viena bēgļa brīvprātīgu, demonstratīvu atgriešanos, viņam - bijušajam VDK ārštata aģentam - kriminālsodu 1958. gadā VDK priekšsēdētājs J. Vēvers atceļ pavisam.

[1] Лунеев, Виктор. *Преступность XX века. Мировые, региональные тенденции*. Москва: Волтерс Клувер, 2005, С. 35.

[2] Уголовный кодекс РСФСР. С изменениями на 1 июля 1938 г. Москва: Юридическое издательство Наркомюст СССР, 1938, С. 27 – 32. Pieejams: www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/st_58.php

- 2 -

К моменту проверки отсутствовала и его сестра НИЦИС Лилия Якововна, 1925 года рождения, а также и ее муж НИЦИС Жанис, 1912 г. рождения – электросварщик судоремонтного завода Балтфлота "Тосма-ре".

Для проверки рыболовецких судов, находящихся в море, утром 21/1 вышел большой охотник погранохраны. В отведенных квадратах для ловли рыбы тральщик № 989 найден не был.

От поисков самолетами, как пограничники, так и военноморская воздушная часть с утра 21/1 с/г. отказались ввиду тумана.

Возвратившаяся команда ТРЕ-989 показывает следующее:

Тральщик вышел в море в 9 час. утра 20/1 с/г. Несколько часов находился в квадратах отведенных для ловли рыбы. После завтрака двое из команды почувствовали ^{себя} очень плохо и ушли в кубрик отдохнуть. Вскоре и третий из команды также почувствовал себя плохо и по настоянию капитана КАЙРИСА ушел отдыхать.

Воспользовавшись тем, что вся команда заболела /есть подозрения – была отравлена/ Кайрис с помощью прятавшихся до того, в бункере для рыбы НИЦИС и ЧУКУРС, повели судно к Готланду, куда прибыли в 15 час. 21/1.

Сходить с судна на берег команда, очнувшаяся к тому времени, – отказалась.

Покидая судно КАЙРИС передал команде записку, в которой заявляет, что в его побеге команда не виновна. ЧУКУРС объяснил причину побега нежеланием служить Советской Армии, куда он должен скоро призываться.

Муж и жена НИЦИС на тральщик взяли и своего двухлетнего ребенка, спрятали его в пустой бак для пресной воды, где он дорогой задохнулся.

Расследование ведем совместно с погранохраной и контрразведкой Лиепайской военно-морской базы.

ЗАМ МИНИСТРА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ ЛАТВ. ССР
ПОДПОЛКОВНИК ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

22 января 1953 г.
Гор. Рига.

Кайрис
КАЙРИСОВ

Apskats Ķeruss, Jānis. Ķeruss, Jānis. "Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza "Boļševiks" (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija.", VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti 1. sējums. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas. [elektroniskā versija] Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2016 ir pieejams šeit *.pdf datnes veidā.

Plašāka informācija Dr. hist. Jānis Ķeruss janis.keruss@lu.lv, +37129652260

Tweet

Patīk 0

Ieteikt

G+